

ВЛИЯНИЕ НА СОЦИАЛИЗИРАЩИТЕ ФАКТОРИ ВЪРХУ ФОРМИРАНЕТО НА ЦЕННОСТИ У УЧЕНИЦИ ОТ ГОРНА УЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ

Лилия Ц. Лозанова

THE INFLUENCE OF SOCIALIZING FACTORS ON THE DEVELOPMENT OF UPPER STUDENTS' VALUES

Lilia C. Lozanova

ABSTRACT: In the modern world the development of young adults' values is affected by a growing number of factors. In addition to the traditional socializing institutions such as family, school, friends, society is also a globalizing factor. In particular the aspect is social media networks is a key element in the evolvement of young peoples' values.

KEY WORDS: values, social factors, students

Въведение

В съвременния свят формирането на ценности на младите хора се осъществява в условията на нарастващ брой фактори. Освен традиционните социализиращи институции като семейство, училище, приятели, общественото влияние вече е глобализирано чрез медиите и социалните мрежи.

Настоящата статия проучва влиянието на тези приети за базисни фактори (семейство, училище, приятели), а вече и виртуалното пространство (социалните медии) върху ценностите на учениците от горна училищна възраст.

И. Иванов определя като основни социализатори на първо място „семейството, училището и колектива”, а второстепенно място отреджда на връстниците, социокултурната и демографска среда, субкултурите” [3].

Днес младите хора са изправени пред сериозни предизвикателства в свят на свръхинформация и свръхпредлагане на ценностни избори. Поради това някои автори твърдят, че в информационното общество ценностите на учениците се формират „стихийно” [2].

Т. Попков, характеризира съвременността като „мозаечна вселена”, като особено във виртуалното пространство ценностните послания са представени не само фрагментарно, извън контекста на житейските ситуации. Педагогът отчита „плюрализма на субективно избраните цели и ценности”, свързан не само със „зачитане ценностния избор на отделните личности”, но и с разнопосочни, често противоположни ценностни внушения [11].

Според Рокеш ценностите следва да бъдат разглеждани като нагласи и като ключови признаци за типологизиране на индивидуални или групови идеи, стандартизиращи поведението на личността. Същите изграждат система, в която елементите нямат еднаква значимост, а са строго подредени в йерархия и ранжирани по важност [6, с. 795].

Формирането на ценностната система в горна училищна възраст протича в различни контексти - на търсене собствения „Аз”, на засилен интерес към другия, на обмисляне на важни житейски избори, свързани с бъдеща професионална насоченост, стремеж за интегриране в света на възрастните.

През този период на интензивно търсене на идентичността (Ериксън, 1968; Мееус, 1996), учениците формират своя ценностна система чрез критично осмисляне на ценностите на родители, връстници и общество [14].

С. Николаева посочва, че през юношеството „се оформя релефът на житейската ценностност и успешност при подрастващите [5, с.105].

Х. Силгиджан акцентира на интензивно протичащия процес на „изграждането на личностните системи от ценности”, свързани с изграждането „на вътрешните морални стандарти на личността, подбуждани от вътрешното съответствие на собствените ценности с

общоприетите, ... като процес на интериоризация на обществените еталони във вътрешни еталони на поведение” [5, с.110].

В модерното информационно общество, което предполага глобални ценностни влияния, поради комплексни причини от различен характер, сме свидетели на ценностна криза. Тя се проектира във всички обществени сфери, включително върху училището и образованието. Съпроводена е с девалвация на семейните ценности и с появата на младежки субкултури и общности с противоречиво ценностно влияние (както в реалността, така и във виртуалното пространство).

Според А. Беляева социалните мрежи вече „замят основните институти за социализация на младите хора – семейството, училището и дори приятелите” [1]. В тази насока са и изводите на Лисенкова и Мельникова, които твърдят, че „ценностното съзнание на младото поколение, подобно на целия модерен процес на социализация, се осъществява в социалните мрежи, където учениците намират среда за общуване „и изграждат своя въображаема визия за света [4].

Фокусът на изследванията на ценностните ориентации на младите хора са част от мащабни проучвания (Bardi, Lee, Hoffmann-Towfigh & Soutar, 2009; Schwartz & Bardi, 2001), които проучват ценностните приоритети.

Някои проучвания отчитат и влиянието на родителите върху формирането на ценностите на юношите [13].

Безспорна е ролята на семейството като най-важния фактор на социализация, тъй като то е средата, в която подрастващите усвояват основните норми и ценности.

Социологическо проучване в България от 2014 г. сочи, че най-голямо доверие (респектив. влияние) младите хора имат към нуклеарното семейство (9,5 точки), следвано от приятелите (7,9 точки) [7].

Противоречиви са оценките и за влиянието на училището върху ценностното формиране на учениците.

В 21. век, когато „образованието придобива все по-голямо значение” [8], се отчита и „намаляване на социализиращото му влияние“ [9].

В юношеска възраст другият важен фактор, който оказва влияние върху ценностното формиране, са приятелите. През юношеството „светът на съучениците (приятелите) има голямо значение на фона на процесите на търсене на собствената идентичност, „противопоставянето на авторитетите, раздвояването между семейството и училищния дух, нуждата от себеутвърждаване „[3].

През последните години проблемът за възпитанието на ценности у подрастващите е един от най-актуалните както в теоретичен, така и в практичен план.

Според В. Божилова формирането на ценностите на младите хора включва:

- когнитивна преработка на информацията, идваща от средата, включително и подаваната от средствата за масова комуникация;
- определяне на ценностната значимост за личността;
- самоопределяне на личността чрез усвоеното и използването от нея ценностно познание,
- оценка на личността за значимостта на ценностното познание,
- изграждане на индивидуална ценностна позиция като резултат от личния избор и опита на младите хора [5, с.110].

3. Скорни акцентира, че „ценностите, бидейки творение на човешката култура, се формират в резултат на въздействие на обществената среда. Под нейно влияние се извършва тяхното усвояване. То се състои в субективното приемане на ценностите и признаването им за интегрален елемент на собствената личност“ [12].

Дискусия на резултатите

В настоящата статия са предложени на дискусия резултати от емпирично изследване, насочено към проучване на влиянието на социални фактори(семейство, училище, приятели, социални мрежи)върху формирането на ценностите на ученици от горна училищна възраст.

Изследването е проведено през декември 2019 г. сред възпитаници на Средно училище „Сава Доброплодни” – гр. Шумен, България. Извадката включва общо 83 ученици от горна

училищна възраст – 27ученици (10 жени, 17 мъже) от 9 клас , 25 ученици от 10 клас (19 жени, 6 мъже) и 33 ученици от 12 клас (21 жени, 12 мъже). За съжаление анкети не са попълвани от ученици от 11 клас.

Емпиричното проучване се базира на методиката на Ш.Шварц за индивидуалните ценности, но в настоящата статия се дискутира само един от въпросите.

Той цели да установи кои фактори имат влияние върху формирането на ценностите на учениците. Респондентите имат следните варианти за избор:

а/ *семейството*” и скала, отчитаща степента му на влияние върху формиране на ценностите на учениците(слабо влияние – 10%; 20%; 30; средна степен на влияние - 40%;50%;60%; висока степен на влияние – 70%; 80; 90%; 100 %);

б/ *приятелите* и скала, отчитаща степента им на влияние (слабо влияние –10%; 20%; 30; средна степен на влияние – 40%;50%;60%; висока степен на влияние - 70%; 80; 90%; 100 %);

в/ *училището* и скала, отчитаща степента му на влияние върху формиране на ценностите на учениците (слабо влияние – 10%; 20%;30; средна степен на влияние – 40%; 50%; 60%; висока степен на влияние - 70%; 80; 90%; 100 %);

г/ *социалните мрежи* и скала, отчитаща степента им на влияние върху формиране на ценностите на учениците (слабо влияние – 10%; 20%;30; средна степен на влияние - 40%;50%;60%; висока степен на влияние – 70%; 80; 90%;100 %).

Резултатите представят влиянието на тези четири фактора на въздействие във възрастов план.

Анализът на данните на първи въпрос, вариант за избор „а/ влияние на семейството върху ценностите Ви” сочи, че по-голям брой анкетирани го определят в средната степен на влияние, като това са 73% от деветокласниците, 56% десетокласници и 42% ученици от 12 клас. Забелязва се тенденцията с увеличаване на възрастта слабото въздействие (от 40% до 60%) да намалява.

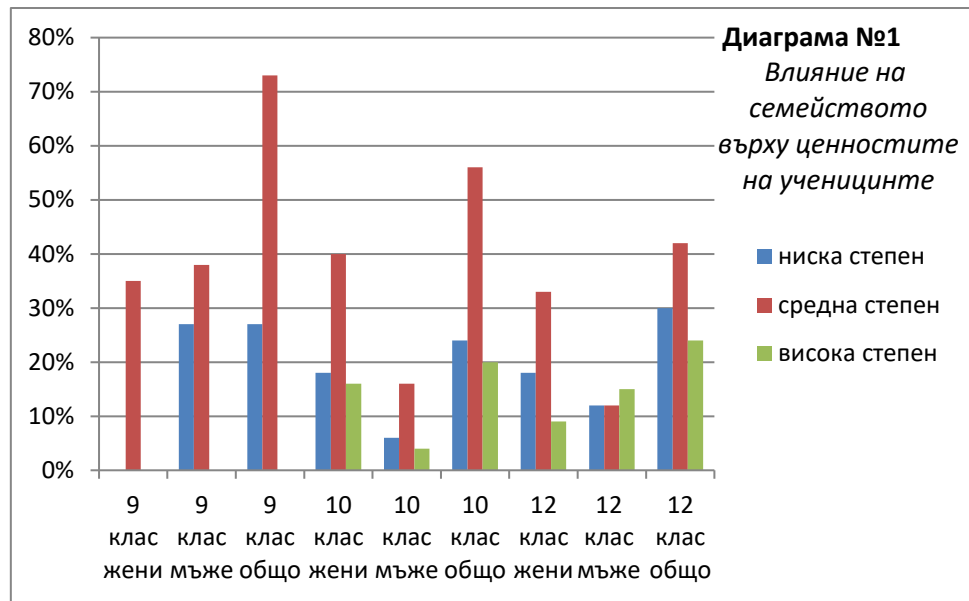
Респондентите, които отчитат влиянието на семейството върху ценностните им ориентации като висока (от 70% до 100%), са почти два пъти по-малко в 10-ти и 12-ти клас (съответно 20% и 24 %), а в 9-ти клас близо 4,6 пъти по-малко (16%) , в сравнение с припозналите средната степен на влияние.

В случая с увеличаване на възрастта се констатира увеличаване на респондентите, смятащи че семейството оказва най-сериозно влияние върху ценностите им. В 12-ти клас това са близо една четвърт от анкетираните. Възможно тълкуване на получените данни е, че абитуриентите се намират във важен житейски етап – трябва да продължат образованието си или да се реализират професионално. Изправени пред този избор, младите хора се нуждаят от ориентири и опора, които търсят в семейните ценности.

В ниска степен семейството влияе върху 27% ученици от 9-ти клас, върху 24 % – от 10-ти клас и върху 30% ученици от 12-ти клас.

Резултатите са представени по възраст и по пол в Диаграма №1.

Диаграма №1 : Избори на учениците на подвъпрос а/ „влияние на семейството върху ценностите Ви”

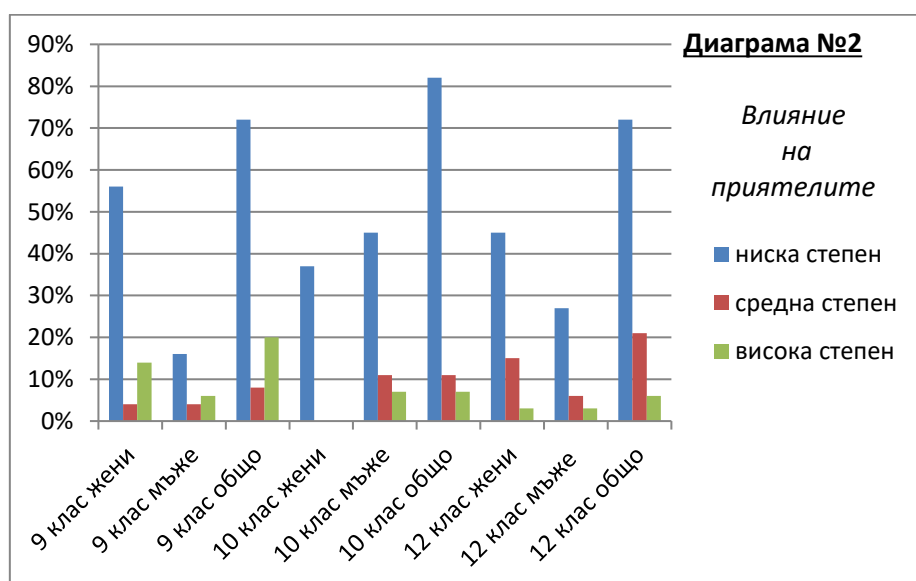
Резултатите от отговорите на втори въпрос „влияние на приятелите върху ценностите Ви” сочат, че въздействието е ориентирано в ниската степен, като при учениците от 9 –ти и 12-ти клас е 72%, а при десетокластниците е 82%.

Може да се приеме, че мнозинството от учениците и в трите класа отчитат влиянието на неформалната си среда, но го „филтрират” през собствената си ценностна система. Респондентите от трите класа, при които приятелският кръг оказва по-осезаем социален натиск, са около 7–8 пъти по-малко – съответно 8% (в 9-ти клас) и 11 % (в 10-ти клас). Установява се, че една пета от дванадесетокластниците (21 %) са склонни да се съобразяват с ценностните оценки на приятелите си.

Силното влияние на приятелите върху ценностната йерархия обаче намалява с възрастта. В 9-ти клас се регистрира при една пета от респондентите – 20% ,при десетокластниците е само при 7% , а при абитуриентите е 6%. Обяснението на този резултат може да бъде потърсен също в психологическите особености на юношеството и в засиленото търсене на „Аз-образа”, което предполага вглеждане във вътрешния свят, в собствените желания и приоритети. Освен това с натрупване на опит учениците подлагат на преоценка опитите на приятелите да им повлияят.

Отговорите на респондентите на втори въпрос са представени в Диаграма №2.

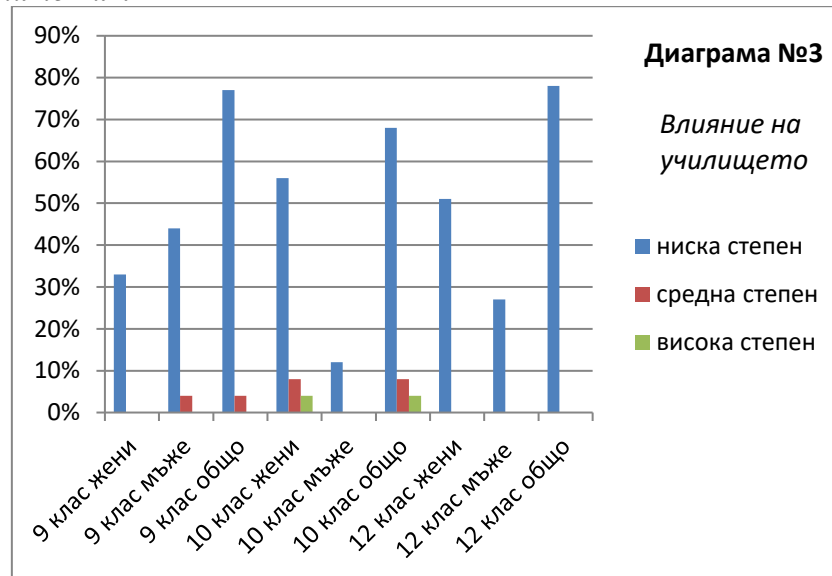
Диаграма №2: Избори на учениците на подвъпрос б/ „влияние на приятелите върху ценностите Ви”

Основната част от учениците от 9-ти и 10-ти клас оценяват като ниско *влиянието на училището* върху ценностната им система. Такива отговори посочват 77% от деветокласниците, 68% от десетокласниците и 78% от дванадесетокласниците.

Ценностите, в които възпитава училището, влияят в средна степен само на 4% деветокласници(мъже) и на 8% десетокласници (жени). Във висока степен възприемчиви към училищните ценности са само 4% десетокласници (жени) и 4% от учениците в 9-ти клас. Нито един зрелостник обаче не посочва, че училището му влияе в средна и висока степен. Това означава, че други фактори (основно семейството) оказват влияние върху динамиката на ценностите приоритети при учениците от 12. клас. Резултатите са посочени в Диаграма №3.

Диаграма №3: Избори на учениците на подвъпрос в/ „ влиянието на училището върху ценностите Ви”.

Най-голям брой ученици отчитат *влиянието на социалните мрежи* върху ценностните си приоритети, но го определят в ниска степен (от 10% до 30%).

Всички деветокласници –100%(39 жени, 61% мъже) ориентират собствените си ценности с демонстрираните от „приятели” им в социалните мрежи.

С нарастване на възрастта, влиянието на социалните мрежи намалява и е 72% при десетокласниците и дванадесетокласниците, като е съизмеримо с влиянието на приятелите – 72%.

С нарастване на възрастта се забелязва динамика на влиянието, което намалява в 10 клас, като обхваща 72% от учениците (60% жени, 12 % мъже), но нараства при дванадесетокласниците – 84 % (57% жени, 27% мъже). Възможно обяснение за този ръст може да се дължи на факта, че социалните мрежи предлагат бърз достъп до различна информация и различни общности, а разширяването на социалното обкръжение е важно за абитуриентите. Те са на важен житейски етап на своето личностното формиране, свързано с преход към света на възрастните, пред избора са дали да продължат образованието си и да се насочат професионално.

Докато в 9-ти клас мъжете отчитат влияние на социалните мрежи върху ценностите им приоритети, в горните класове за такова съобщават жените.

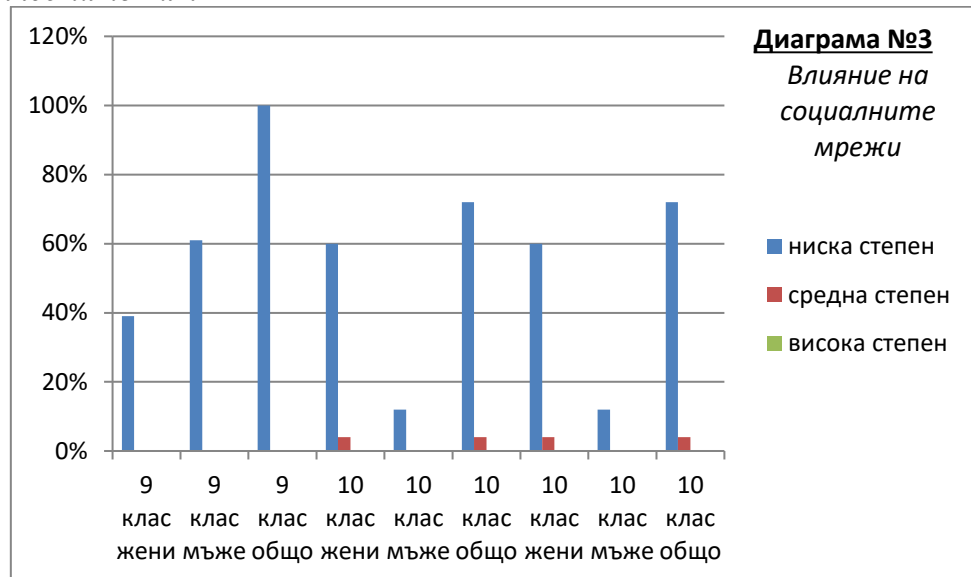
Социалните мрежи въздействат върху ценностното формиране на учениците от горна училищна възраст средна степен (от 40% до 60%), само 4% от респондентите в трите класа, а във висока степен то е нулево.

Възможно тълкуване е, че анкетираните се влияят от ценностите, афиширани в социалните мрежи, но ги приемат критично и ги преосмислят.

Въпреки това високият процент на ученици, които „свервяват” своята ценностна система със социалните мрежи, насочва към извода, че младежите се нуждаят от ценностни ориентири в реалния живот, които да са по-въздействащи от виртуалните примери.

Разпределението на изборите за влиянието влияние на социалните мрежеа посочено в Дигарма №4:

Дигарма №4: Избори на учениците на подвъпрос 2/ „влияние на социалните мрежи върху ценностите Ви”.

Получените данни насочват към констатациите, че както в горепосочените проучвания, семейството има най-сериозно влияние върху формирането на ценностите на учениците от горна училищна възраст, но най-всеобхватно е влиянието на социалните мрежи. Редуцирането и „канализирането” на въздействието на приятелите нормално следва естествения ход на личностното съзряване. Ниското влияние на ценностите, в които училището възпитава подрастващите, се нуждае от сериозна преоценка. Това означава, че образователната институция е необходимо да се преосмисли подходите или цялостната ценностна визия, която предлага на подрастващото поколение.

В заключение, разнопосочните ценностни въздействия в реалния и виртуалния свят предполага фокусиране не само върху образованието, но и върху възпитанието на младите хора в 21 век.

Литература:

1. Беляева, А.А. Социальные сети как культурная основа жизни молодежи. Актуальные проблемы развития человеческого потенциала в современном обществе Материалы IV Международной научно-практической конференции. Пермь, 2017, - URL: <https://elis.psu.ru/node/484721> (22.04.2020)
2. Викторова, Г.Е., Владимировна, Б.И. Факторы формирования жизненных ценностей подростков уральского провинциального города. Евразийский Союз Ученых (ЕСУ) # 5 (14), 2015 | СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ, с 83-89.
3. Иванов, И. Социализацията. Серия «Педагогическа социология» №2. - Ш., Аксиос, 1998, - 116 с
4. Лисенкова, А.А, Мельникова, А. Ю. Социальные сети как фактор активного влияния на формирование ценностей молодежи. Liberal Arts in Russia. 2017. Vol. 6. No. 4. DOI: 10.15643/libartus-2017.4.4. с. 322-328
5. Лозанова, Л. Ценностите на учениците в медийното общество. Университетско издателство Шу „Епископ Константин Преславски” , Шумен, 2016. с.152, ISBN: 978-619-201-094-2
6. Марчева-Йошовска, П. (2019). Оценка на областите на компетентност на приобщаващия учител. // Годишник на Шуменския университет „Епископ Константин Преславски”, Том

- XXIII D 35 Педагогически факултет. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски”.
7. Митев, П-Е., Ковачева, С. Младите хора в Европейска България. Социологически портрет 2014. София, 2014, ISBN 978-954-2979-21-0]
 8. Осипова, Л. Б. Ценностные ориентации школьников старшего подросткового возраста / Л. Б. Осипова. – Тюмень : ТюмГНГУ, 2011. – 176 с. ISBN 978-5-9961-0344-7.
 9. Осипова Л.Б. Роль семьи в выборе жизненной траектории молодежью // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 2-2.; URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=22261>.
 10. Попковчев, Т. Подходи към формиране на ценностната ориентация на личността. – Образование, 2000
 11. Попковчев, Т. Ценностни ориентации на родители с деца в начална училищна възраст. Начално училище, 2000 № 1.
 12. Скорни, З. Ценности и възпитание. – Педагогика, 1990, кн.2
 13. Ragan, D. et al. Friends as a Bridge to Parental Influence: Implications for Adolescent Alcohol Use. Social forces; a scientific medium of social study and interpretation (2014)- URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:c8wCfUlnUkJ:https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4011658/+&cd=12&hl=bg&ct=clnk&gl=bg>
 14. Tulviste, T. , Tamm, A. Brief report: Value priorities of early adolescents. Journal of Adolescence 37 (2014) ,https://translate.googleusercontent.com/translate_f

*доц.д-р Лилия Лозанова, Шуменски университет
„Епископ Константин Преславски”- Шумен,
катедра „Педагогика и УО”,
Email : llozanova72@abv.bg*